

ISSN 1999-4214 (print)

ISSN 2957-5095 (online)

ЕУРАЗИЯ ГУМАНИТАРЛЫҚ ИНСТИТУТЫНЫҢ

ХАБАРШЫСЫ

ВЕСТНИК

ЕВРАЗИЙСКОГО
ГУМАНИТАРНОГО
ИНСТИТУТА

BULLETIN

OF THE EURASIAN HUMANITIES
INSTITUTE

№ 3/2023

Жылына 4 рет шығады
2001 ж. шыға бастаған

Выходит 4 раза в год
Начал издаваться с 2001 г.

Published 4 times a year
Began to be published in 2001

Астана, 2023

Бас редакторы **Дауренбекова Л.Н.**
А.Қ. Құсайынов атындағы Еуразия гуманитарлық институтының доценті,
филология ғылымдарының кандидаты, Астана, Қазақстан
Жауапты редактор **Алимбаев А.Е.**
А.Қ. Құсайынов атындағы Еуразия гуманитарлық институтының доценті,
философия докторы (PhD) Астана, Қазақстан

Редакция алқасы

Аймұхамбет Ж.Ә.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Астана, Қазақстан
Ақтаева К.	филология ғылымдарының докторы, профессор, А. Мицкевич атындағы Польша университеті, Познань, Польша.
Әбсадық А.А.	филология ғылымдарының докторы, профессор, А. Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті, Қостанай, Қазақстан
Бредихин С.Н.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Солтүстік Кавказ федералды университеті, Ставрополь, РФ
Гайнуллина Ф.А.	филология ғылымдарының кандидаты, доцент Ә. Бөкейхан атындағы университеті, Семей, Қазақстан
Ермекова Т.Н.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан
Есиркепова К.Қ.	филология ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, А. Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті, Қостанай, Қазақстан
Жүсіпов Н.Қ.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Торайғыров университеті, Павлодар, Қазақстан
Курбанова М.М.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Алишер Навои атындағы Ташкент мемлекеттік өзбек тілі мен әдебиеті университеті, Ташкент, Өзбекстан
Қамзабекұлы Д.	ҚР ҰҒА академигі, филология ғылымдарының докторы, профессор, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Астана, Қазақстан
Құрысжан Л.Ә.	филология ғылымдарының кандидаты, профессор, Ханкук шетелтану университеті, Сеул, Оңтүстік Корея
Онер М.	философия докторы (PhD), профессор, Эгей университеті, Измир, Туркия
Пименова М.В.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Шет ел тілдері институты, Санкт-Петербург, РФ
Сайфулина Ф.С.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Қазан федералды университеті, Қазан, Татарстан, РФ

Редакцияның мекенжайы: 010009, Астана қ., Жұмабаев даңғ., 4
Телефон/факс: (7172) 561 933; e-mail: eagi.vestnik@gmail.com, сайт: ojs.egi.kz

Еуразия гуманитарлық институтының Хабаршысы.

Меншіктенуші: «А.Қ. Құсайынов атындағы Еуразия гуманитарлық институты»

Қазақстан Республикасы Ақпарат және қоғамдық даму министрлігі Ақпарат комитетінде қайта есепке қойылды. Тіркеу № KZ92VPY00046970 17.03.2022

Басуға 17.10.2023ж. қол қойылды. Пішімі 60*84 1\8. Қағаз офсеттік Көлемі. БТ.

Таралымы 200 дана. Бағасы келісім бойынша. Тапсырыс № 89

«Ақтаев У.Е.» баспасында басылып шықты

© А.Қ. Құсайынов атындағы Еуразия гуманитарлық институты

Главный редактор **Дауренбекова Л.Н.**
Кандидат филологических наук, доцент Евразийского гуманитарного института имени А.К. Кусаинова,
Астана, Казахстан
Ответственный редактор **Алимбаев А.Е.**
Доктор философии (PhD), доцент Евразийского гуманитарного института имени А.К. Кусаинова, Астана,
Казахстан

Редакционная коллегия

Аймухамбет Ж.А.	доктор филологических наук, профессор, ЕНУ имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан
Актаева К.	доктор филологических наук, профессор, университет имени Адама Мицкевича, Познань, Польша.
Абсадық А.А.	доктор филологических наук, профессор, Костанайский региональный университет имени А. Байтурсынова, Костанай, Казахстан
Бредихин С.Н.	доктор филологических наук, профессор, Северо-Кавказский федеральный университет, Ставрополь, РФ
Гайнуллина Ф.А.	кандидат филологических наук, доцент университет имени А. Бокейхана, Семей, Казахстан
Ермекова Т.Н.	доктор филологических наук, профессор, Казахский национальный женский педагогический университет, Алматы, Казахстан
Есиркепова К.К.	кандидат филологических наук, профессор, Костанайский региональный университет имени А. Байтурсынова, Костанай, Казахстан
Жусипов Н.К.	доктор филологических наук, профессор, Торайгыров университет, Павлодар, Казахстан
Курбанова М.М.	доктор филологических наук, профессор, Ташкентский государственный университет узбекского языка и литературы им. Алишера Навои, Ташкент, Узбекистан
Камзабекулы Д.	академик НАН РК, доктор филологических наук, профессор, ЕНУ имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан
Курсыжан Л.А.	кандидат филологических наук, профессор, Университет иностранных языков Ханкук, Сеул, Южная Корея
Онер М.	доктор философии (PhD), профессор, Эгейский университет, Измир, Турция
Пименова М.В.	доктор филологических наук, профессор, Институт иностранных языков, Санкт-Петербург, РФ
Сайфулина Ф.С.	доктор филологических наук, профессор, Казанский федеральный университет, Казань, Татарстан, РФ

Адрес редакции: 010009, г. Астана., пр. Жумабаева, 4
Телефон/факс: (7172) 561 933; e-mail: eagi.vestnik@gmail.com, сайт: ojs.egi.kz

Вестник Евразийского гуманитарного института.

Собственник: «Евразийский гуманитарный институт имени А.К.Кусаинова».

Министерством информации и общественного развития Республики Казахстан Комитет информации постановлено на переучет № KZ92VPY00046970 17.03.2022

Подписано в печать 10.10.2023 ж. Формат 60*84 1\8. Бум. Типопр.

Тираж 200. Цена согласовано. Заказ № 89

Напечатано в издательстве «У.Е. Актаева»

©Евразийский гуманитарный институт имени А.К. Кусаинова

Chief Editor **Daurenbekova L.N.**
Candidate of Philological Science, Associate Professor of the A.K. Kussayinov Eurasian Humanities Institute
Institute, Astana, Kazakhstan
Editor-in-Chief **Alimbayev A.E.**
Doctor of Philosophy (PhD), Associate Professor of the A.K. Kussayinov Eurasian Humanities Institute,
Astana, Kazakhstan

Editorial Board

Aimuhambet Zh.A. Doctor of Philological Sciences, Professor, L.N. Gumilyov ENU, Astana, Kazakhstan
Aktayeva K. Doctor of Philological Sciences, Professor, Poznan Adam Mitskevich University, Poznan, Poland
Absadyk A.A. Doctor of Philological Sciences, Professor, Kostanay Regional University named after A.Baitursynov, Kostanay, Kazakhstan
Bredikhin S.N. Doctor of Philological Sciences, Professor, North-Caucasus Federal University, Stavropol, RF
Гайнуллина Ф.А. Candidate of Philological Sciences, Associate Professor Alikhan Bokeikhan University, Semey, Kazakhstan
Yermekova T.N. Doctor of Philological Sciences, Professor, Kaz. National Women's Pedagogical University. Almaty, Kazakhstan
Yesirkeпова K.K. Candidate of Philological Sciences, Professor, Kostanay Regional University named after A.Baitursynov, Kostanay, Kazakhstan
Zhusipov N.K. Doctor of Philological Sciences, Professor, Toraighyrov University, Pavlodar, Kazakhstan
Kurbanova M.M. Doctor of Philological Sciences, Professor, Tashkent State University of the Uzbek Language and Literature named after Alisher Navoyi, Tashkent, Uzbekistan
Kamzabekuly D. Academician of NAS RK, Doctor of Philological Sciences, Professor, L.N. Gumilyov ENU, Astana, Kazakhstan
Kuryzshhan L.A. Candidate of Philological Sciences, Professor, Hankuk University of Foreign Studies Seoul Korea
Oner M. Doctor of Philological (PhD), Professor, Aegean University, Izmir, Turkey
Pimenova M.V. Doctor of Philological Sciences, Professor, Foreign Languages Institute, St-Petersburg, RF
Seifullina F.S. Doctor of Philological Sciences, Professor, Kazan Federal University, Kazan, Tatarstan, RF

Editorial address: 010009, Astana., 4, Prospect Zhumabayev
Tel/Fax: (7172) 561 933; e-mail: eagi.vestnik@gmail.com, сайт: ojs.egi.kz

Bulletin of the Eurasian Humanities Institute.

Owner: «A.K. Kussayinov Eurasian Humanities Institute».

The Ministry of Information and Public Development of the Republic of Kazakhstan Information Committee decided to re-register No. KZ92VPY00046970 17.03.2022

Signed for printing 17.10.2023 Format 60 * 84 1 \ 8. Paper. Printing house

Circulation 200. Price agreed. Order No. 89

Printed in the publishing house of «U.E. Aktaev»

© A.K. Kussayinov Eurasian Humanities Institute

МАЗМҰНЫ-СОДЕРЖАНИЕ-CONTENTS

ТІЛ БІЛІМІ – ЯЗЫКОЗНАНИЕ – LINGUISTICS

ABYLOVA G.E., ARIPZHAN G.Zh.	The concept of time in the ancient turkic written monuments.....	7
НУРГАЗИНА А.Б., ТЛЕШ Қ.Е., АЮПОВА Г.К.	Художественный концепт «форсайты» в пространстве текста и способы объективации его смысла.....	20
РАМАЗАНОВ Т.Б., АХМЕТ А.Н., ШОРМАКОВА А.Б.	Лингвокультурный характер диалога в художественном тексте.....	38
САГИДОЛДА Г., САРЕКЕНОВА Қ.Қ., САПАРНИЯЗОВА М.	Ясауи «Хикметтері» тілінің когнитивтік құрылымы: «иман» тұжырымдамасы.....	56
ШАҚАМАН Ы.Б.	Сөз гешталты.....	72

ӘДЕБИЕТТАНУ – ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ – LITERATURE STUDIES

АДАЕВА Е.С.	Қазақ әдебиетін зерттеудің гендерлік аспектілері.....	85
АЛИМБАЕВ А.Е.	Ежелгі жыр-дастандардағы елдік пен қаһармандық.....	102
АМАНҒАЗЫҚЫЗЫ М. ОРАЗБЕК М.С.	Қазіргі қазақ поэзиясындағы қала бейнесі.....	115
АХМЕР Б.Е., АЙМҰХАМБЕТ Ж.Ә., КУРМАМБАЕВА К.С.	Серікбол Қондыбайдың «ілкі төр» концепциясының символдық-мифопоэтикалық мәні.....	126
ӘБСАДЫҚ А.А., ДОСОВА А.Т.	«Қырық мысал»: жинақтың жариялану тарихы және оның Абай шығармашылығымен үндестігі.....	139
ТҮСІПОВА Г.Б., ДАУРЕНБЕКОВА Л.Н.	Алаш кезеңіндегі аударма: Ж.Аймауытұлы – ДЖ.Лондон әңгімелерін қазақ тіліне тұңғыш аударушы.....	156
ZHARYLGAPOV ZH.ZH. SYZDYKOVA V.E.	The concept of archetype in literature and Jung's theories.....	172
КЕРІМБЕКОВА Б.Д.	Дулат Исабеков прозасындағы юмор мен сатира («Бонапарттың үйленуі» әңгімесі негізінде).....	185
ҚҰРМАНБАЙ А.П., СӨРСЕНБАЕВА Ж.Б., ХУАТБЕКҰЛЫ Е.	Қазіргі қазақ поэзиясындағы жаңа тенденциялар (А. Елгезек, Б. Қарағызұлы, Е. Жүніс шығармалары негізінде).....	197
ОМАРОВ Б.Ж.	«Панчатантра», «Кәлила мен Димна» және қазақ мысалы: сюжет пен трансформация.....	214

САҒЫНАДИН Г.	Эстофольклортанудың кейбір ғылыми-теориялық мәселелері.....	231
ТОҚСАМБАЕВА А.О. ҚАДЫРОВ А.Қ. ҚАБЫШЕВ Т.Б.	Рахымжан Отарбаевтың драмалық шығармаларындағы хан-сұлтандар мен батырлар бейнесі.....	242

ТІЛ ЖӘНЕ ӘДЕБИЕТТІ ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ – МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ – METHODOLOGY OF TEACHING LANGUAGE AND LITERATURE

АЗАТБАҚЫТ А.А., КАРТАЕВА А.М., ТАМАЕВ А.Т.	М.Әуезов әңгімелерін оқытудың ғылыми-теориялық негіздері.....	260
ASAVBAEVA G.B., YEREZHNEPOVA S.K. ZHUMSAKBAYEV A.T.	Teaching languages in technical universities.....	272

FTAХР 17.01.07

DOI <https://doi.org/10.55808/1999-4214.2023-3.16>Г.С. САҒЫНАДИН

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан
(e-mail: gulnaz86.08@mail.ru)

ЭСТОФОЛЬКЛОРТАНУДЫҢ КЕЙБІР ҒЫЛЫМИ-ТЕОРИЯЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аңдатпа. Эстофольклортану – интегративті фольклортанудың бір құрылымдық саласы. Сөз өнері аясындағы эстетикалық нысандардың қайта көркем түлеуін қарастырады. Фольклордың бүгінде интегративті ғылым көзі ретінде зерттеу мүмкіндіктерінің кең диапазоны және сөз өнеріндегі интегративті негіздемелердің динамикасы аталмыш терминнің қалыптасуына әкелді. Сондықтан ұлттық дәрежедегі эстофольклортанудың жаңа ғылыми-әдістемелік концепциясын ұсыну – гуманитарлық саладағы заманауи тенденцияларға сәйкес жаңашыл әрі өзекті синергетикалық зерттеулердің бірі болмақ. Аталмыш зерттеу мақаламыздың басты мақсаты да осы. Ол үшін мынадай өзекті мәселелердің шешіміне қол жеткізу көзделді: фольклоризм типтерін анықтау және жүйелеу; әдеби шығармалардың фольклоризациялық деңгейін қарастыру. Соның ішінде ұлттық сөз өнеріндегі түйткілді мәселе – «жазба әдебиет – ауыз әдебиеті» қатынасына құрылған «кері байланыстың» теориялық табиғатын ашу; «инициарлы орта» концептісін тұжырымдау. Шетелдік тәжірибелерді талқылай отырып, инициарлы шығармашылық – авторлық ауыз әдебиеті ұғымдарын байланыстыру мүмкіндігі көрсету; білім берудің заманауи концепцияларына сүйене отырып, эстофольклортану теориясын оқытудың инновациялық жолдарын ұсыну. Мұндай міндеттердің жүзеге асырылуы фольклордың сандық көрсеткіштерін емес, интеграциялық сын-сипатын анықтай отырып, ұлттық ғылыми жүйедегі эстофольклортану саласының ғылыми теориялық статусын қалыптастыруға негіз болады.

Түйін сөздер: фольклор, эстофольклортану, әдебиет, әдебиеттану, сөз өнері, интеграция.

Кіріспе. Бүгінде фольклортану саласы интегративті ғылым ретінде новаторлық концепцияларын кеңейтіп жатқаны аян. Фольклортанушы ғалымдар фольклоризмді кең мағынада түсінуді алға тартады. Қаламгердің нақты фольклорлық материалмен тікелей ықпалдасуын ғана емес, сондай-ақ фольклордың синкретті сипатын есепке ала отырып, көркем шығармадағы халықтық мәдениет, таным құбылысының түгел жиынтық әсерін зерттеуге ұмтылады. «Фольклор мен әдебиеттің арақатынасын сыртқы «тоғысудан» ғана

емес, олардың «өзгертілген» түрдегі байланысының заңдылықтарын ашуға тырысу керек» [1, 14 б.]. Жаңа ракурстағы көпсалалы әрі күрделі сипатын зерделеу – жаһандану жағдайындағы күрделі де келелі мәселелердің бірі.

Фольклор о бастан диалогтік болмысқа ие. Соған сәйкес фольклордың бүгінде интегративті ғылым көзі ретінде зерттеу мүмкіндіктерінің диапазоны кеңейіп жатыр. Фольклортану – негізгі әдіснамалық бағытына кешенділік, ықпалдастық, салыстырмалы-типологиялық сипат тән болып келетін, зерттеу әдістері мен принциптері орныққан дербес ғылым. Фольклордың тарихы мен теориясының қалыптасу арналары халықтың танымымен, тарихымен, мәдениетімен, этнографиясымен байланысты екені белгілі. Жалпы, бүтіннің белесін бағындыру үшін алдымен, оның бөлшектерін бекем ету – басты қағидамыз. Сол үшін зерттеу көзіне интегративті фольклортанудың бір тармағы эстофольклортану саласы алынып отыр.

Эстофольклортану әдеби-фольклорлық ықпалдасу нәтижесіндегі әр текті материалдың идеялы-эстетикалық бірлігін зерттеуді көздейді. Әлемдік аренада жеке терминмен айшықталып, дербес сала ретінде дамуы оның зерттеу пәнінің заманауи сұраныстағы өзектілік динамикасын көрсетеді. Осы динамиканы ұлттық фольклортану аясында бағамдап, эстофольклортанудың теориялық принциптерін айқындаудың, сондай-ақ оны оқытудағы инновациялық тәсілдерін қарастырудың маңызы зор.

Сондықтан мақсат – қазіргі кезеңдегі фольклоризм және фольклоризацияның инновациялық мүмкіндіктерін зерделей отырып, ұлттық сөз өнері контекстінде эстофольклортанудың теориялық аспектілерін жүйелеу мәселесін қолға алу. Алынған ғылыми-теориялық концепцияларды оқытудың интегративті білім беру қағидаларына сәйкес жаңа парадигмаларын түзу.

Оған дәлел – соңғы уақытта ғылыми талқыда жүрген эстофольклортану саласы. «Эстофольклортану» ұғымы – жаңа терминдердің бірі [2]. Беларус ғалымдары К.М.Ковалёва және О.В.Приемко алғаш болып бұл терминге ғылыми анықтама берген. Сөз өнері аясындағы эстетикалық нысандардың қайта көркем түлеуі – эстофольклортанудың зерттеу пәні болып табылады. Аталмыш терминнің қалыптасуы оның зерттеу нысанының заманауи өзектілігімен тікелей байланысты. Себебі қазіргі сөз өнерінде интегративті негіздеме-лердің динамикасы айтарлықтай көрінуде.

Әдістеме және зерттеу әдістері. Бұл зерттеудің негізгі стратегиясы герменевтикалық, салыстырмалы-типологиялық және салғастырмалы әдістерден құралады. Ол эстофольклортанудың негізгі ғылыми мәселелерін шешумен тікелей байланысты:

- Фольклор – ауыз әдебиеті – әдебиет триадасының идеялық-эстетикалық аспектідегі ықпалдасу сипаты мен дәрежесін бағалау.

- Ұлттық эстофольклортану саласының пәні, нысаны, теориялық қағидаларын қалыптастыру.

- Эстофольклортану теориясын оқытудың инновациялық тәсілдерін көрсету.

Мұндай әдіснама фольклорлық және әдеби туындылардың өзара байланысын, олардағы дәстүрлер ұқсастығы мен айырмашылығын анағұрлым толық анықтауға мүмкіндік береді. Сондай-ақ әдеби жүйеге енетін фольклорлық элементтердің әлеуетті мүмкіндіктерін объективті түрде бағалауға негіз болады. Бұл ретте фольклорлық материалдың индивидуалды-авторлық интерпретациясы да айқындалады.

Талқылау мен бақылау. Идеялық-эстетикалық бірлік аясындағы әдеби-фольклорлық интеграцияның негізі фольклоризм және фольклоризация деген үдерістерден көрінеді. Егер әдебиет фольклорға жүгініп, одан көркемдік-эстетикалық қуат алатын болса, бұл – фольклоризм көрінісі. Керісінше, фольклор әдебиеттің ықпалымен өз форматын қалыптастырса, ол – фольклоризация үдерісі. Термин авторы – XIX ғ. француз фольклортанушысы Поль Себийо фольклоризмнің мағынасын фольклорды қолданудың түрлі формалары деп түсіндірген. Фольклоризм – тарихи категория. Әдебиеттегі фольклоризм проблемасы біршама уақыт бойы тек жекелеген қаламгерлердің халық шығармашылығына деген қызығушылығы дәрежесінде ғана қарастырылды. Кейінгі жылдары әдебиеттегі фольклоризм проблемасы жаңа сапада зерттеле бастады. Енді фольклоризмнің әдебиеттегі көрінісі әр түрлі қоғамдық-тарихи, идеялық-эстетикалық деңгейде саралау қолға алынды [3]. Ең алдымен «фольклоризм» ұғымына әр текті анықтамалар берілді. Біреулер үшін «фольклоризм қаламгерлердің фольклорға саналы түрде бет бұруы» [4] (У.Б. Далгат - дағыстан зерттеушісі, этнограф), ал кей зерттеушілер «әр түрлі екі көркем жүйенің – әдебиет пен фольклордың өзара байланысы»; үшіншілер үшін «қазіргі мәдениетте фольклорлық кейіпкерлер мен тәсілдердің қайта түлеуі, жаңғыруы». Әдебиеттегі фольклоризм – бұл тек фольклордағы дайын элементтерді (образдар, сюжеттік мотивтер, көркемдегіш құралдар) пайдалану ғана емес. Фольклоризм – бұл қандай да бір автор шығармашылығындағы (нақты туындысының) көркемдік принциптердің түгелдей немесе түгелге жуық халық шығармашылығына сәйкесуі. Кейде авторлар өзінің туындысында халық дәстүріндегі сюжеттерге сүйенеді. Бұл кезде фольклорлық материалдар мүлдем өзгерген сипатта қолданылады. Бұл да фольклоризм. Сондықтан көркем туындыда фольклоризмнің көрінуі кейде айқын байқалса, кейде оны әбден танып-білу керек. Әдебиеттанушы А.Б. Есин Г. Поспеловтың «Әдебиеттің тарихи дамуының мәселелері» еңбегіне сүйеніп, көркем шығармада мифологиялық, ұлттық, мәдени-әлеуметтік, романдық, философиялық мәселелердің болатынын айқындайды [5, 45 б.]. Өнер атаулыға тән таңбалар жүйесі мәтіндегі мәтінді екшеуді талап етеді [6]. Бұл бүгінгі ғылыми айналымдағы «диалог», «интермәтінділік» ұғымдарының мәнін ашады. Әр дәуірде әдебиеттің фольклорға бет бұруы түрліше болды. Фольклордың

әдебиетте игерілуі ондағы әдіске, әдіснамаға қатысты. Әдебиет, оның ішінде көркем әдебиет – өнердің бір түрі. «Өнер» деген сөздің өзі көпмағыналы. Бұл жағдайда оның көркемдік қызметі мен нәтижесіне басымдық беріледі. Өнер – шығармашылық сипаттағы эстетикалық құбылыс. Көне грек тіліндегі «эстетика» сөзінің бастапқы мағынасы «есту және көру арқылы сезіну» дегеннен туындайды. Көркем әдебиетті өнердің басқа түрінен бөліп алудың өзі оның сан қырлы, мол арналы сипатын танытады. Сол арнаның бірегейі – фольклор. Әдебиет пен фольклордың тарихи өзара байланысы әлем әдебиеті дамуының мәнді сабақтастығын айғақтайды. Әр дәуірде әдебиеттің фольклорға бет бұруы, қаламгерлердің фольклордың нақты, тарихи кезеңдеріне назар аударуы әдебиеттің басты ұлттық ерекшелігін, халықтығын танытады

Әлемдік деңгейде фольклоризм құбылысы өткен ғасырдан бастап қарқынды зерттелді. Фольклоризмнің ғылыми концепциясын анықтайтын әлемдік деңгейдегі бірегей тұжырымдар (М.К. Азадовский, Д.Н. Медриш, У.Б. Далгат, Д.С. Лихачёв, Н.И. Савушкина, М.А. Тычина, т.б.) бар. Дегенмен белгілі бір қаламгер тарапынан фольклорды қолданудың жеке мәселелеріне қатысты зерттеулер (Е.Я. Ленсу, І.П. Чыгрын, В.Т. Петров, т.б.) саны анағұрлым жоғары. Мәселен, «Русский фольклор» көпжылдық академиялық басылымның «Славянские литературы и фольклор» (1978) деп аталатын XVIII томындағы үздік мақалалардың басым көпшілігі бір автордың шығармашылығы аясында әдебиеттанушылық контекстегі фольклоризм көріністерін жан-жақты талқылауға арналған [7]. Ал жаңа ғасыр белесінде бұл мәселенің теориялық табиғатын зерттеуге күш салынып, іргелі еңбектер (К.М. Ковалёва, О.В. Приемко, В. Рогойша, т.б.) туындағанын аңғарамыз.

Отандық фольклортануда өткен ғасырда ізашар еңбектер болғанымен, әдеби-фольклорлық байланыс мәселесі ел тәуелсіздігі бекігеннен кейін қолға алына бастады. Ғалымдар З. Ахметов, С. Қирабаев, Қ. Мәшһүр-Жүсіп, С. Қасқабасов, Ш. Елеуқенов, т.б. тарапынан құнды ой-пікірлер айтылған. Жалпы, фольклор поэтикасының генезисінен бастап, мифтік ойлаудың көркем ойлауға ұласуындағы үдерістер жайындағы ғалым Зәки Ахметовтің тұжырымдары айрықша. Ғалым фольклор мен әдебиет тарихын бірлікте алып, оларды қазақ көркем сөз өнері тарихының өзара қиысқан екі бағдары деп біледі [8]. Әсіресе, ұлы Абай шығармашылығы мен фольклордың қарым-қатынасына біршама назар аударылды. Ғалым Ә. Қоңыратбаевтың «Қазақ фольклорының тарихы» еңбегінде, ғалым Р. Бердібайдың «Кәусар бұлақ» кітабына енген «Абай және ауыз әдебиеті» мақаласында, С. Қасқабасовтың «Абай және фольклор» атты еңбектерінде бұл тақырыпқа арнайы көңіл бөлінді. Өзге де жекелеген ақын-жазушылар шығармаларында фольклорлық, мифопоэтикалық көріністерді талдайтын зерттеу жұмыстары (Қ.Байтанасова, Ж.Аймұхамбет, т.б.) жазылды. 2011 жылы М.О. Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институтының зерттеу жобасының аясында «Фольклор және қазіргі қазақ

әдебиеті» еңбегі жарық көрді. Бұл еңбек – тәуелсіздік тұсындағы, яғни XX-XXI ғасырлар тоғысындағы әдебиет негізінде фольклор мен әдебиеттің байланысын талдап, аталған мәселеге жаңа серпін әкелді [1]. Әсіресе, фольклортанушы-ғалым, академик С. Қасқабасов талдау материалдары негізінде әдеби-фольклорлық байланыс түрлерін ашып көрсетеді. Осы ретте ғалым кері байланыс деген түрді атайды. Ол дәстүрлі фольклорға қатысты емес, жазба әдебиет пен авторлық ауыз әдебиетінің арасындағы қатынас деп есептейді де, «арнайы қарастыруға лайықты мәселе» деген тұжырыммен қайырады [1,46-47]. Бұл жердегі «кері байланыс» фольклоризация мәселесіне қатысты екенін аңғарамыз. Сондай-ақ ғалым ұлттық әдебиеттану, фольклортану тараптарынан бұған қатысты концептуалды еңбектің жоқтығын меңзеп, алдағы күн тәртібіндегі шешілуі тиіс өзекті проблема екенін ұғындырады.

Міне, әдебиет пен фольклор арақатынасының теориялық, методологиялық және типологиялық мәселелері бойынша бүгінгі күн талабына сәйкес арнайы зерттеу еңбектері әлі де қажет екенін көреміз. Әрине, жекелеген авторлық шығармашылыққа арналған көптеген зерттеу жұмыстары фольклоризмнің не екенін анықтап берді. Бірақ әдеби фольклоризмнің типтері, жеке түрлері қандай деген сауалға нақты жауап жоқ. Ал фольклоризация үдерісі толықтай қолға алып, терең зерделеудің концептуалды жүйесін талап етіп отыр. Академик С. Қасқабасов жалпы әдеби-фольклорлық байланыстың түрлерін көрсетті. Дегенмен, мұнда ғалымның ірі проблематика саласына бағдар беру ұстанымы басымырақ. Сондықтан да осы бағдарды бетке алып, фольклоризм типологиясы, әдеби шығармалардың фольклоризациялық деңгейі, «инициарлы орта» концептісі, эстофольклортану теориясын оқытудың инновациялық жолдары сияқты түйткілді мәселелерді шешу – бүгінгі күннің өзекті мәселелері.

Зерттеудің басты назары – фольклорды пайдаланудың сандық көрсеткіштерінде емес, интеграциялық үдерістердің сын-сипатында болатыны анық. Ендеше бұл әдебиеттану және фольклортану ғылымдарының бүгінгі күн сұранысына сәйкес дамуына әсер етіп, пәнаралық байланыс әлеуетін көрсетеді. Мұндай жаңашыл бағыттар жалпы гуманитарлық саладағы синергетикалық зерттеудің де айқын мысалы бола алады. Бұл орайда көпшілік санада әлі де болса синоним боп сақтаулы тұрған «фольклор» және «ауыз әдебиеті» ұғымдарының дифференциациясын тағы бір мәрте ғылыми айқындау мүмкіндігі зор. Жалпы, бұл дифференциацияны сөз еткенде халықаралық масштабтағы мына бір мәселені атауға тиіспіз. Шетелдік тәжірибеде әдеби-фольклорлық ықпалдастықты фольклор, әдебиет және инициарлы шығармашылық арасындағы интегративті байланыстың типологиясы арқылы қарастыру идеясы бар. Байқағанымыздай, сөз өнерін құрайтын идеялық-эстетикалық тұтастықтың бір бөлшегі ретінде «инициарлы шығармашылық» категориясы алынады [9]. Мұндай шетелдік тәжірибені зерделейтін болсақ,

«инициарлы шығармашылық» ұғымы фольклорға да, әдебиетке де жатпайтын «бейсаналылықтан» туындайтын интенция көрініс ретінде алынады. «Инициарлы орта» көбінесе бұқара ішінен суырылып шыққан әуесқойлардың инициативті шығармашылығымен толығып отырады. Ол дәстүрлі үлгілерді қолданумен қатар жаңаша бірегей туынды жасау арқылы фольклорға немесе әдебиетке жол бастауы мүмкін. Мұндай категорияның сипаты хақында Ю. Лотман, С. Лем, К. Малевич, т.б. ғалымдар тарапынан жүйелі ой-пікірлер болған. Соңғы ізденістер ішінде Л. Костюковец, Р. Ковалева, т.б. ғалымдар еңбектерін атауға болады.

Ұлттық сөз өнерінің негізі фольклор, авторлық ауыз әдебиеті, әдебиет триадасынан құралатынын білеміз. Жыраулар мен сал-серілер поэзиясы – авторлық ауызша әдебиет ретінде өз ғылыми концепцияларын айқындап үлгерді. Яғни, ауыз әдебиеті – фольклордан бастау алып, әдебиетке ұласқан категория сипатына ие. Бұл ретте кезінде фольклорлық шығарма контексінде қаралған халық ақындары туындыларын да айтуға болады. Бұларда фольклорға тән белгілер басым, сонымен қатар әдебиетке лайық жан-жақты авторлық позициясы да айқын. Ендеше батыстық ғалымдар тарапынан енген «инициарлы шығармашылық» терминімен» ұлттық танымдағы «ауыз әдебиеті» ұғымы қаншалықты өзара байланыс орната алады? Әлде екі бөлек түсініктегі ұғымдар ма? Осындай түйткілді теориялық проблемаларды сараптау мұндай зерттеу ісінің жаңашылдығымен қатар маңыздылығын да көрсетеді.

Нәтижелер. Эстофольклортанудың әдістемелік концепциясы отандық білім беру саласындағы басымдықтардың концептуалды принциптеріне жауап бере алады. Мемлекетіміздің жаңа гуманитарлық білім беру стратегиясын іске асырудың да көрсеткіші болмақ. Мәселен, әдеби-фольклорлық байланысты тың бағытта таныту мен оқыту, оның жаңа амал-тәсілдерін табу қазіргі оқу үдерісіне өте қажет [10]. Себебі ғылымдағы бетбұрыстардың бүгінгі деңгейі оқу мен оқыту дәрежесіне заманауи талғам мен талап міндеттерін жүктеп отыр. Бұл міндеттер «Қазақ фольклоры», «Фольклортану» пәндерін меңгертуде ғана емес, жоғары оқу орындарының қазіргі білім беру бағдарламаларындағы «Бүгінгі әдебиеттегі фольклоризм» пәнін оқытуда аса қажет. Әдеби-фольклорлық байланысқа негізделген мұндай дербес пәнді оқыту жолдарымен қатар оқытуға негіз болатын оқу құралы тіпті де керек. Бұл оқу үдерісі кезіндегі өз тәжірибемізден айқын көрінді. Жалпы, пәнге арналған теориялық база болғанымен, нақты оқу құралдары жоқ. Оқу-әдістемелік тұрғыда жан-жақты қамтылған пән – оқу үдерісімен қатар білім беру бағдарламасы дәрежесінің тікелей көрсеткіші. Ал білім беру бағдарламасының сапасы мен өзектілігі бүгінгі күні жоғары оқу орындарының сұраныстағы рейтингісін құрап, бәсекеге қабілеттілік деңгейіне бірден-бір талап болып отыр.

Ендеше эстофольклортанудың ғылыми-әдістемелік концепциясын құрайтын негізгі бағыттарды көрсетуге болады:

- Фольклоризм типологиясын жасау. Уақыт, көркем ойлау тенденциялары, авторлық ойдың дербес ерекшеліктері, т.б. концептуалды негіздеме бойынша фольклоризм типтері анықталып, жүйеленеді. Көркем мәтінді талдау арқылы фольклоризмнің ұлттық сипатын нақтылауға болады.

- Әдеби шығармалардың фольклоризациялық деңгейін қарастыру. Соның ішінде ұлттық сөз өнеріндегі түйткілді мәселе – «жазба әдебиет – ауыз әдебиеті» қатынасына құрылған «кері байланыстың» теориялық табиғатын ашуға қадам жасалып, фольклоризациялық функциясына баға беріледі. Бұл қазақ сөз өнерінің тарихи-мәдени үдерістегі орны мен ерекшеліктерін айқындауға ықпал етеді. Мұндай ұстанымдарды жүзеге асыруда қос бірліктегі қарама-қарсы үдеріс ретінде «фольклоризм» мен «фольклоризацияның» феноменологиясын көрсету ықтимал болады. Бұл өз кезегінде эстофольклортанудың жеке сала ретінде қалыптасуына, сондай-ақ ұлттық фольклор теориясына жаңа интегративті призма арқылы қарауға көрсеткіш бола алады.

- «Инициарлы орта» концептісін тұжырымдау. Ол үшін шетелдік тәжірибелерге талдау жасалады. Шетелдік тәжірибедегі фольклор-инициарлы орта-әдебиет қатынасын талқылай отырып, ұлттық ғылыми танымдағы аталмыш түсініктің көріну дәрежесіне баға беріледі. Инициарлы шығармашылық – авторлық ауыз әдебиеті ұғымдарын байланыстыру мүмкіндігі көрсетіледі. Бұл ретте эстофольклортану саласының ұлттық контекстегі зерттеу нысандарын жүйелеуге толық негіз бар.

- Эстофольклортану теориясын оқытудың инновациялық жолдарын ұсыну. Білім берудің заманауи концепцияларына сүйене отырып, фольклор табиғатын жаңаша танытудың интегративті параметрлері негізге алынады.

Жоғарыда аталған принциптер қазақ эстофольклортануының қалыптасуына жол ашады. Сонымен қатар жаңашыл сипаттағы ғылым саласы ретіндегі дәрежесін негіздейді. Өйткені:

- әдеби-фольклорлық байланыс жаһандық ғылыми интеграция кеңістігінде қарастырылады.

- фольклортанудың қазіргі интегративті құрылымына сәйкес фольклоризм типологиясы мен фольклоризация түрлері эстофольклортану контекстінде жүйеленеді.

- жаңа танымдағы эстофольклортанудың теориялық статусы ұлттық сөз өнерінің ерекшеліктері мен даму тарихына сәйкес қабылданады.

- жаңа гуманитарлық білім аспектісінде әдеби-фольклорлық байланысты меңгерту әдістемесінің жаңа парадигмалары ұсынылады.

- ұлттық фольклордың теориялық мәселелерін жаңа интегративті ракурста пайымдауға негіз қалыптасады.

Қорытынды. Фольклор мен әдебиет – екі эстетикалық жүйе. Сондықтан олардағы болмысты танудың көркемдік тәсілі екі түрлі. Ендеше

эстофольклортану аспектісінде әдебиеттегі уақыт пен кеңістік, көркем ойлау мен тарихи жад, этикалық-моральдық категориялар, қаһарманның рухани әлемі, авторлық ойдың көп қабатты ерекшеліктерінің халықтық эстетикамен дәстүрлі байланысының тарихи негіздерін саралаудың өзектілігі айқын. Ол үшін интегративті фольклортану контексіндегі әдеби туындыларды жаңа ғылыми парадигмалар тұрғысынан зерделеу арқылы ұлттық құндылықтар және жалпыадамзаттық гуманизм сипаттарының қазақ сөз өнерінде классикалық стильде жаңғырып отырғанын әдеби талдаулармен дәйектеу қажет. Қазіргі отандық және шетелдік фольклортанудағы жаңа ғылыми бағыт, тың әдіснамалық талдаулар бойынша әдебиеттің синкреттілік сипатындағы жанрлық түрленулерін қарастырудың мәні зор.

Түйіндеп айтсақ, отандық ғылымға әдеби-фольклорлық байланыстың теориялық, методологиялық және типологиялық мәселелері бойынша бүгінгі күн талабына сәйкес арнайы зерттеу еңбектері әлі де қажет. Әрине, жекелеген авторлық шығармашылыққа арналған көптеген зерттеу жұмыстары фольклоризмнің не екенін анықтап берді. Бірақ әдеби фольклоризмнің типтері, жеке түрлері қандай деген сауалға нақты жауап жоқ. Ал фольклоризация үдерісі толықтай қолға алып, терең зерделеудің концептуалды жүйесін талап етіп отыр. Идеялық-эстетикалық бірліктегі мұндай интеграциялық үдерістерді эстофольклортану контексінде негіздеу және оны меңгертудің инновациялық амалдарын көрсету – бүгінгі ғылыми қажеттілік пен сұраныстың негізі болмақ.

Әдебиеттер:

1. Фольклор және қазіргі қазақ әдебиеті. – Алматы: Арда, 2011. – 480 б.
2. Ковалева Р. Концепция интегративной фольклористики. <https://elib.bsu.by/bitstream/123456789/208197/1/207-213.pdf>
3. Жұмағұл, С., Қамзабекұлы, Д., Кемеңгер, К., Сағынадин, Г. Қазақ мақал-мәтелдерінің алаш кезеңінде жариялануы (Ахмет Баржақсыұлы еңбегі негізінде). Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің Хабаршысы. Филология сериясы. (2022). 141(4), 159-166 бб. <https://bulphil.enu.kz/index.php/main/article/view/196>
4. Далгат У.Б. Литература и фольклор. – М.: Наука, 1981. – 303 с.
5. Есин А.Б. Принципы и приемы анализа художественного произведения: учеб. Пособие / А.Б. Есин. – 12-е изд., стер. – Москва: Флинта: Наука, 2015. – 248 с.
6. Лотман Ю. Семиосфера. – СПб. : Искусство-СПб, 2000. – 704 с.
7. Русский фольклор. Том 18: Славянские литературы и фольклор / Отв. ред. А. А. Горелов. Ленинград: Наука, 1978. – 210 с.
8. Ахметов З. Поэзия шыңы – даналық. Зерттеу. Астана: Фолиант, 2002. – 172 б.

9. Традиционные и новые подходы к изучению литературы и фольклора. Учебная программа учреждения высшего образования второй ступени (магистратура) по учебной дисциплине для специальности: 1-21 80 10 Литературоведение. - Минск: БГУ, 2018. – 21 с

10. Aimukhambet, Zh., Aituganova, S., Alimbayev, A., Sagynadin, G., Seiputanova, A. The Effects of Computer Aided Education in the Education of Folk Cultural Products. Journal of Curriculum Studies Research. 2023, 5(2),167–185 pp. <https://doi.org/10.46303/jcsr.2023.25>

Г.С. САҒЫНАДИН

Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан

НЕКОТОРЫЕ НАУЧНО-ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ВОПРОСЫ ЭСТОФОЛЬКЛОРИСТИКИ

Аннотация. Эстофольклористика – одна из структурных областей интегративной фольклористики, которая рассматривает преобразование эстетических объектов в рамках словесного искусства. Широкий диапазон возможностей изучения фольклора (как источника интегративной науки) сегодня и динамика интегративных обоснований в словесном искусстве привели к формированию данного термина. Представление новой научно-методической концепции эстофольклористики национального уровня – одно из новаторских и актуальных синергетических исследований в соответствии с современными тенденциями в гуманитарной сфере. При этом следует обратить внимание на ряд актуальных вопросов: выявление и систематизация типов фольклоризма, рассмотрение фольклоризационного уровня литературных произведений. В том числе проблемным вопросом в национальном искусстве слова является раскрытие теоретической природы «обратной связи», построенной на соотношении «письменная литература – устная литература»; формулировка концепта «инициарная среда». Возникает необходимость показать возможность соотношения понятий «инициарное творчество» – «авторская устная литература» с обсуждением зарубежного опыта; предложить инновационные пути обучения теории эстофольклористики на основе современных концепций образования. Реализация таких задач закладывает основу для формирования научно-теоретического статуса эстофольклористики в национальной научной системе, определяя не количественные показатели, а качественного интегративного значения фольклора.

Ключевые слова: фольклор, эстофольклористика, литература, литературоведение, интеграция.

G.S. SAGYNADIN

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

SOME SCIENTIFIC AND THEORETICAL ISSUES OF ESTH-FOLKLOROISTICS

Abstract: Esth-folkloroistics is one of the structural branches of integrative folklore studies. It provides for the re-artistic reproduction of aesthetic objects within the framework of the art of speech. The wide range of research possibilities of folklore as a source of integrative science today and the dynamics of integrative justifications in the art of speech led to the formation of this term. Therefore, the presentation of a new scientific and methodological concept of national-level esth-folkloroistics studies will be one of the most innovative and relevant synergistic studies in accordance with modern trends in the humanitarian sphere. At the same time, attention should be paid to a number of topical issues: identification and systematization of types of folklorism; consideration of the level of folklorization of literary works. In particular, the problem of the National Art of speech is the disclosure of the theoretical nature of the "feedback" built on the relationship "written literature – oral literature"; the formulation of the concept of "initiator environment". To demonstrate the possibility of connecting the concepts of initiative creative – author's oral literature with the discussion of foreign experiences; to propose innovative ways of teaching the theory of esth-folkloroistics based on modern concepts of education. The implementation of such tasks will form the basis for the formation of the scientific theoretical status of esth-folkloroistics in the national scientific system, with the definition of qualitative integration value-content, and not quantitative indicators of folklore.

Key words: folklore, esth-folkloroistics, literature, literary studies, integration.

References

1. Fölklor jäne qazırgı qazaq ädebieti. – Almaty: Arda, 2011. – 480 b.
2. Kovaleva R. Konceptsiya integrativnoj fol'kloristiki. <https://elib.bsu.by/bitstream/123456789/208197/1/207-213.pdf>
3. Jūmağūl, S., Qamzabekūly, D., Kemeñger, K., Sağynadin, G. Qazaq maqal-mätelderiniñ alas kezeñinde jarıalanuy (Ahmet Barjaqsıyūly eñbegi negizinde). L.N.Gumilev atyndağy Eurazia ūlttyq universitetiniñ Habarşysy. Filologia seriasy.
4. Dalgat U.B. Literatura i fol'klor. – M.: Nauka, 1981. – 303 s.
5. Esin A.B. Principy i priemy analiza hudozhestvennogo proizvedeniya: ucheb. Posobie / A.B. Esin. – 12-e izd., ster. – Moskva: Flinta: Nauka, 2015. – 248 s.
6. Lotman YU. Semiosfera. – SPb. : Iskusstvo-SPb, 2000. – 704 s.
7. Russkij fol'klor. Tom 18: Slavyanskije literatury i fol'klor / Otv. red. A. A. Gorelov. Leningrad: Nauka, 1978. – 210 s.
8. Ahmetov Z. Poezia şyñy – danalyq. Zertteu. Astana: Foliant, 2002. – 172 b.

9. Traditsionnye i novye podkhody k izucheniyu literatury i fol'klora. Uchebnaya programma uchrezhdeniya vysshego obrazovaniya vtoroy stupeni (magistratura) po uchebnoy distsipline dlya spetsial'nosti: 1-21 80 10 Literaturovedenie. - Minsk: BGU, 2018. – 21 s

10. Aimukhambet, Zh., Aituganova, S., Alimbayev, A., Sagynadin, G., Seiputanova, A. The Effects of Computer Aided Education in the Education of Folk Cultural Products. Journal of Curriculum Studies Research. 2023, 5(2),167–185 pp. <https://doi.org/10.46303/jcsr.2023.25>

Авторлар туралы мәлімет:

Сағынадин Гүлназ Сағынадинқызы – философия докторы (PhD), Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің доценті, Астана, Қазақстан.

Сағынадин Гүлназ Сағынадинқызы – доктор философии (PhD), доцент Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан.

Sagynadin Gulnaz Sagynadinkyzy – Doctor of Philosophy (PhD), associate professor L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan.